

Tóth Anna Judit (1975) a PTE kutatója. Kutatási területe a bizánci krónikairodalom és az antik vallástörténet.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Talizmánok és mágikus erejű szobrok (2005/1–2).

Földrengések a Bizánci Birodalomban

Tóth Anna Judit

A földrengések és más természeti katasztrófák aránylag kis teret kapnak a klasszikus ókor történetíróinál, Plinius nagyszerű leírása a Vezúv 79-es kitöréséről inkább a szabályt erősítő kivétel. Ennek oka legalábbis részben az antik történetírói műfajok témaválasztásának tudható be: egy természeti katasztrófa nem hat ki alapvetően egy korszak eseménytörténetére, ritkán befolyásol háborúkat, politikai döntéseket.¹ Ez nem jelenti azt, hogy az ókori írásbeliségből hiányzott volna a téma, azonban a ránk maradt alkotások között leginkább a természettudományos iratok foglalkoznak a témával.² Tudjuk azt is, hogy készültek azóta elveszett földrengés-katalógusok is,³ és bizonyosak lehetünk benne, hogy a római *annales*-szerzők is buzgó igyekezettel jegyezték fel a rengéseket. Ennek oka elsősorban vallási: bármely szokatlan esemény, ami magával a földdel volt kapcsolatos, Rómában *prodigium*nak számított, s ily módon a földrengések is az ember és isten közötti kommunikáció egy formájának tekinthetők.⁴ Ezen a megközelítésen a kereszténység sem változtatott alapvetően. A földrengések a keresztény szerzők számára is az isteni nemtetszés jelei, így nem meglepő, hogy a késő antik *fastik* szerzői ugyanolyan gondos alaposággal jegyzik fel a földrengéseket és egyéb szokatlan égi-földi tüneményeket, mint pogány elődeik.⁵ Ezeknek a *fastik*nak a bejegyzései általában lakonikus tömörségűek, azonban a kortárs krónikák már sokkal bővebben és elevebb tekintést nyújtanak abba, hogyan élte meg a kor embere a természeti katasztrófák okozta csapásokat. Ennek illusztrálására maguk az eredeti források a legalkalmasabbak.

Az első szöveg Ioannés Malalas antiochiai krónikástól származik. A szöveg Iustinianus uralkodása idején íródott.⁶ A világkrónika szövegében a földrengések két módon jelennek meg: egyrészt kronológiai szervező elvként, mivel a krónikás az egyes városok földrengéseit gondosan beszámozza, másrészt a szerző szubjektív élményeként, az isteni büntetés apokaliptikus eszközeként. Már a földrengésekre használt szó is ezt mutatja: *theoméniá*, azaz „Isten haragja”. A szó ugyan előfordul más szerzőknél is,⁷ azonban kizárólag Malalas használja következetesen. A szó patetikus hangzása ellenére a krónikás ezt használja a legtömörebb és legjelentéktelenebb földrengés-adatoknál is, számára ez a földrengésre használható alapszó.⁸ Egy-egy ilyen eseményről a leggyakrabban csak a pusztta tényt közli: „a várost földrengés sújtotta” (*epathen hypo theoméniás*).⁹ Megadja a rengés helyét, idejét, gyakran napszakot is, esetleg rövid kárlistát ad, illetve közli, hogy a császár milyen nagylelkű módon segített a károsult városon. A katasztrófa sújtotta városok Antiochia mellett elsősorban Konstantinápoly, Nikomédia és Rhodos. Az egyes városokat sújtó „*theoméniákat*” a szerző számozza, így értesülünk Konstantinápoly, Nikomédia és mások első, második stb. számú „*theoméniáiról*”. Az alábbi hosszabb részlet az 526. évi, katasztrófális hatású rengést írja le, melyet a szerző személyesen is átélhetett, és minden bizonnyal egyike volt az ókor legtöbb halálos áldozatot követelő katasztrófáinak.¹⁰

A Malalas-krónika sajátága, hogy bár mai formájában a világ teremtésétől Iustinianus uralkodásáig tárgyalja az eseményeket, és nem vesztek el teljes könyvek, a sokáig nagy népszerűségnek örvendő krónikát¹¹ a középkor folyamán kissé lerövidítették. Mivel az eredeti szövegről készültek ószláv nyelvű fordítások,¹² az eredeti tartalom

több-kevesebb bizonyossággal helyreállítható, ám így is megkérdőjelezhető a kiadó Hans Thurn eljárása, aki a csak szlávból ismert részeket visszafordította görögre és a főszöveg részévé tette. Ahogy a szövegkiadás teszi, úgy fordításomban is kurzíválással jelzem ezeket a részleteket. A szöveg hagyományozódás problémái mellett nehezíti az értelmezést, hogy a krónika nyelve nem csupán a szó nyelvészeti értelmében vulgáris, hanem a megfogalmazás is pongyola, sematikus.¹³ A szöveg eme jellegzetességét nem kívántam a fordítással elfedni.

Ióánnés Malalas: *Chorographia* XVII. 16–17

Ugyanezen császár uralkodása alatt, az *indictio* hetedik évében és 10. havában, a nagy syriai Antiochia ötödik alkalommal szenvedte el Isten haragját, artemision, azaz május havának 29. napján, este, a hatodik és hetedik órában, mikor Olybrios volt a római konzul. *A szerencsétlenség oly elmondhatatlan volt, hogy semmilyen emberi szó nem képes visszaadni.* Oly nagy volt az Isten által támasztott rettenettől való félelem, hogy még azok is, akik a házak alatt rekedtek a föld alá temetve, még ők is elégték a tűzben, tűzszikrák jelentek meg a levegőben, és úgy égették meg (az embereket), mintha villám sújtotta volna őket. A talaj áttüzésedve forrt, és mindent lángra lobbantott, az alapköveket lesújtotta a villám, a rengések meggyengítették őket, a tűz pedig elhamvasztotta, úgyhogy a tűz a menekülőket is elérte. *Ugyanígy (jártak) a házakban maradók is. A mezők földjét kivéve mindent elpusztított ez a tűz a városban, mintha Isten parancsára kaptak volna lángra, minden a tűzvésznek adatott át.* Félelmetes és különös jelenség volt látható: a tűz esőt okádott, félelmetes kemencék esője (*sic*). A lángok záporként zuhogtak, és a zápor lángként emésztette el a föld mélyéből kiálló tozokat, ha elérte őket. Mindezek következtében a Krisztust szerető Antiochia elpusztult, az ún. *Olympias forrástól egészen a Dradyon kapuig csak omladozó, halállal fenyegető falakat lehetett látni. Ugyanis sok közülük leomlott, elpusztítva a benne lakókat és betemetve az arra járókat. Egyetlen épület, egyetlen ház, egyetlen stabulum sem maradt épen.* Nem maradt meg más, csak a hegynél álló házak.¹⁴ Nem maradt sértetlenül egyetlen templom, kápolna vagy kolostor, sem más szent hely, *hanem Isten haragja miatt az alapokig összeomlottak.* Mert minden más is megsemmisült a tűzvészben. *A tenger homokja felforrt és a szárazföld felé emelkedett maró bűzt árasztva, és úgy tűnt, a víz kiárad, mintha a tenger vize feljött volna a forró homokkal együtt.* Antiochia székesegyháza, melyet még Nagy Konstantin építtetett, s melynek nem akadt párja a Birodalomban, az Isten haragja és a teljes összeomlás után, miután bekövetkezett Isten félelmetes fenyegetése, sérülései ellenére még hét napig állt, akkor azonban elérte a tűzvész és összeomlott. *Ugyanígy dőlt le Mihály arkangyal nagy temploma és Mária, a Szent Szűz temploma (Mihály arkangyal nagy templomát Leo császár építtette); mindkét templom átvészelte a katasztrófát, azonban az Isten haragjában hirtelen meggyulladtak és összeomlottak, csakis úgy, mint a Szent Próféták temploma és Szent Zakariás temploma.* Más szent épületek is, melyeket az isteni katasztrófa nem döntött le, az alapokig elpusztultak a tűzben. Akik tudják, azt mondják, hogy ebben

a rettenetben 250 000 ember veszett oda, *polgárok és idegenek, férfiak és nők, gyermekek és öregek.* Ugyanis akkor volt a mi Istenünk, Krisztus mennybemenetelének főünnep, és idegenek sokasága látogatott a városba. *Amikor az ún. Kerateina templom sémantronjai¹⁵ jelt adtak a városban a szokásos szent litániára, pontosan akkor kezdődött a rengés.* Az Isten haragjában megmutatkozott, hogy mennyire hatalmas a polgárok lélekszáma. Gazdagságuk tömege és a közvagyon mértéke beláthatatlanul nagy volt. *A város szépsége, kedvező éghajlata, templomainak gazdagsága akkora volt, hogy az idegenek, akik a katasztrófa előtt látták, utána felkiáltottak: a világ egy békés kikötője, mindenek menedékhelye vált pusztasággá! Hová lettek lakói és azok ékességei?* Sokan azok közül, akiket élve temetett el a föld, felhozataluk után haltak meg. A túlélők közül egyesek összeszedték, ami-jük megmaradt, és *ami a későbbi életükhöz szükséges volt,* s elmenekültek, azonban amikor katonákkal¹⁶ és bizonyos idegenekkel találkoztak, azok kifosztották őket. *Voltak más fosztogatók is, akik bementek a városba, sokakat kiraboltak, és megölték azokat, akik megtagadták vagyonuk átadását – a rablók ezzel a legyilkoltaktól az egyetlen reményt, az egyetlen vagyont vették el, ami-jük még megmaradt, magát az életet.* A városban fosztogató idegenek vékaszmál találták az ezüstöt, a szétszórt arany és ezüst érméket, találtak sok asszonyt is, akiket arany, drágakövek és gyöngyök ékesítettek. Azonban a jöttment rablók között is megmutatta magát Isten ereje és emberszeretete, ugyanis a fosztogatók egytől egyig erőszakos halált haltak, és *egy sem menekült meg,* némelyeknek szétrohadt a teste, mások megvakultak, megint mások sebészkes alatt haltak meg, és bűneiket megvallva adták vissza lelküket. Volt köztük akkoriban egy rablásból élő, Thomas nevű silentarius, *akit Zsidónak neveztek,* és aki az Isten haragja elől menekülve *épségben* kijutott, s a városon kívül, úgy két vagy három mérföld távolságban, a Szent Iulianusról elnevezett kapunál (*sic*) lakott, s szolgálival kiraboltatta az arra utazókat és a menekülőket. *(Voltak más rablók is, akik a romok közül rabolták az aranyat, és így sok aranyat, ezüstöt és más vagyontárgyat szereztek.)* Ezt négy napig művelte, azután bár egészséges és erős volt, hirtelen meghalt, még lajstromot sem készíthetett zsákmányáról. *Akik ezt hallották, mind dicsőítették Istent, az igazságos bírót.* A rablott nyereség szétszóródott, úgyhogy nem maradt más a rabló után, mint a ruha, amit viselt, és ahol meghalt, azon a helyen temették el ruhájával együtt, tartva az őt vádló polgároktól.

Isten emberszeretetének más, titokzatos tettei is megmutatkoztak, ugyanis terhes asszonyok húsz vagy harminc nap után is egészségesen kerültek elő a romok alól; sokan, akik lent, a romok alatt szültek, *több nap* után sértetlenül jöttek fel csecsemőikkel együtt, s életben maradtak szülőteikkel együtt. Más gyermekek is megmenekültek ilyen módon akár harminc nap után is, *csecsemők feküdtek halott anyjuk mellett, azonban a csecsemők életben maradtak halott anyjuk tejét szopva.* Sok még ezeknél félelmetesebb és hihetlenebb dolog is történt, *melyeket nem lehet emberi nyelven kifejezni, mert csak a halhatatlan Isten ismeri a titkot.* Az összeomlás utáni harmadik napon, *azaz vasárnap nyolc órákor,* az égen megjelent a tiszteletre méltó kereszt a felhőkben ugyanezen város északi részén; mindenki, aki lát-

ta, másfél órán keresztül sírt és imádkozott, *ugyanis eddig maradt látható (a jel) az égen*. A város összeomlása után további rengésekre is sor került, *szüntelenül felidézve a halál óráját*. Mindez sokáig tartott még, körülbelül egy évig és hat hónapig. *Azonban a még álló épületek közül több már nem dőlt le, sem ház, sem templom, sem semmi más, bármennyire is úgy tűnt, hogy közel vannak az összeomláshoz; hanem úgy történt, mintha valaki azt mondta volna: „A minden embert szerető Isten megtiltotta ezt. Eldöntetted, hogy ezek álljanak, és ne dőljenek le.” Épségben átvészelték a későbbi rengéseket.*

Seleukiában és Daphnéban is, melyek körülbelül húsz mérföld távolságban vannak, épületek omlottak össze. A legistenibb Iustinus császár sok centenaria aranyat adományozott a kárt szenvedett városoknak a ledőlt épületek helyreállítására, ahogy senki még a császárok közül. *A történetek hallatán letette a koronát és a bíort*. Hosszú ideig gyászolt, és szüneteltette a cirkuszi látványosságokat Konstantinápolyban. Ugyanis jól ismerte Antiochiát, dicsérte és szerette a várost. Miután értesült a város sorsáról, nagyhét csütörtökén, mikor a palotából lejött a nagytemplomba, visszautasította a korona és a chlamys viselését, a legolcsóbb ruhákba öltözött, bíborszínű (gyapjúköpenybe, a szenátorok és a nép szeme láttára zokogott, s őt látva vele (sírtak) mind a szenátorok, akik maguk is gyászt viseltek.

Akkor a császár *Konstantinápolyból elküldte először Carinus comest öt centenariával, hogy ásatásokat folytasson, hátha lehetséges még embereket és eltemetett tárgyakat megmenteni, illetve hogy alaposan kivizsgálja a rengést, és tájékoztassa a császárt a teendőkről*. Akkor rögtön elküldte vele Phókas patríciust, *Krateros fiát, egy gazdag férfit, valamint Asterius patríciust, a város volt referendariusát és volt praefectusát, mindketten bölcs férfiak, utasítván őket, hogy gondjuk legyen a túlélők megmenekülésére és a házak gyors újjáépítésére*. Sok pénzt is adott nekik a város helyreállítására, *beszélt velük a város különböző helyeiről, a közfürdőkről, a vízvezetékekről és a folyó hídjairól, mivel jól ismerte a várost, ugyanis egy darabig ott élt, mielőtt a hadsereggel a perzsák elleni háborúba vonult*. Sűrűn írt ezeknek a patríciusoknak, mondván: bármennyi centenariára is van szükségetek, tudassátok, hogy elküldjem nektek.

A helyenként igen megrázó szöveg személyes élményről árulkodik. A krónikás kísérletet tesz rá, hogy a szinte kifejezhetetlen saját, kissé korlátozott nyelvi eszköztárával az olvasó számára is átérzhetővé tegye. Ennek ellenére a szövegrészlet, bár erősen kibővítve, ugyanazt a sémát követi, mint a többi krónikás földrengés-adat: dátum, a leomlott épületek felsorolása, a császári segítségnyújtás. Különösen súlyos rengések esetén ez bővül ki az embervesztés megbecslésével, a híresebb halottak nevével, csodálatos megmenekülésekkel.

A datálás igen aprólékos, és ez a malalasi krónikában általában egy esemény fontosságára utal.¹⁷ Magának a katasztrófának a leírása aprólékos, ám nyelvileg és tartalmilag sem mindig világos. Az egyértelmű, hogy a nagy antiochiai földrengés esetében a rengést követő tűzvész legalább akkora károkat okozott, mint maga a rengés. A Malalas által leírt ijesztő jelenségek részben a tűzviharral magyarázhatók, részben pedig azzal, hogy Antiochia túlnyomórészt feltöltéses talajra épült,

mely a rengések következtében elfolyósodhatott, ahogy az megtörtént az 1923-as kantói rengésben, mely szinte teljesen elpusztította Tokiót – nem véletlen, hogy csak a Silpion hegyen maradtak ép házak. A leírást ugyanakkor önkéntelenül is befolyásolhatta az az előkép, melyet Malalas nehezen hagyhatott figyelmen kívül: a Szodomát elpusztító tüzeső. Az elpusztult épületek listájára most csak templomok kerülnek fel – ez nem magától értetődő, kisebb katasztrófák esetén az egyéb megromlódott középületek, például fürdők is hangsúlyosan szerepelnek, s szinte mindig olvashatunk a városfalakról és egyéb védművekről is, ha kár esett bennük. Az áldozatok számát Malalas a riasztóan magas negyedmillióban határozza meg. Ezzel nincs egyedül a kortársak között: Prokopios háromszázezerre becsülte a halottak számát.¹⁸ A borzalmas adatot Malalas magyarázza meg: a katasztrófára ünnepen került sor, mikor rengeteg ember jött fel a városba, azt azonban nem említi, hogyan állapították meg a számot. A megfogalmazás valamilyen szakértői hatóságra látszik utalni. A pusztuláshoz hozzájárulhatott, hogy a város előző évben már elszenvedett egy rengést, illetve elképzelhető, hogy az embervesztés egy város lakosságszám-csökkenése alapján határozták meg, s így az elmenekülteket is beleszámolták.¹⁹

A rengés leírását az utóhatások bemutatása követi, elsősorban a katasztrófát követően megjelenő fosztogatók. Hasonló jelenségekre kevés párhuzamot ismerünk, valóban súlyos pusztítás kellett ahhoz, hogy az államhatalom, még ha ideiglenesen is, megroppanjon. A moralizáló szándék itt a legerősebb: a földrengésben Isten őszövétségi mércéjű haragja válogatás nélkül csap le mindenre és mindenkire, a rengés után viszont újra érzékelhetővé válik a túlélők számára az Igazságos Bíró alakja, hiszen a fosztogató gyilkosokra lesújt Isten haragja, míg az ártatlanok csodálatos módon kerülnek elő a romok alól. Ez a téma manapság is egy súlyos földrengés médiareprezentációjának kötelező része: nem a sok tízezer halott, hanem a romok alól napok, hetek után előkerülő túlélők kapják a figyelmet.

A földrengés utáni harmadik napon váratlan égi jelenség nyújt vigaszt a túlélőknek. Az égen feltűnő kereszt esetleg párhuzamba állítható a vízözönt követő szivárvánnyal, azonban ettől függetlenül valós jelenségnek kell tekintenünk: a nap körül jelentkező *halo*jelenség, illetve a napkutyák égi kereszt-re emlékeztető alakban is megjelenhetnek. Bár a jelenség az északi vidékeken gyakoribb, az antik Mediterráneum szerzői is ismerték.²⁰ A nagy földrengést utórengések követik, ezek tartamáról a források gyakran megemlékeznek. A bizánci adatok ritkán szolgáltatnak olyan információkat, melyek alapján az egy-egy rengés által érintett területet megbecsülhetnénk, itt Malalas közli, hogy a katasztrófa Daphnét és Seleukiát is érintette.

Szokatlanul részletes a császár reakciójának bemutatása. A krónikás hangsúlyozza Iustinus együttérzését és szeretetét a város iránt és gyászának külső jegeit. Malalas leginkább ezt akarja érzékeltetni, közben viszont akaratlanul megoszt velünk számos információt az államhatalom prioritásairól és szokásos eljárásáról hasonló helyzetekben. Carinus a császár személyes megbízottja. Phókas patrícius²¹ azonos azzal a Phókasszal, akit Ióannés Lydos a *De magistratibus* III. könyvében dicsőít,²² és aki (bár pogány volt) szokatlan jótékonyágáról is ismert volt. Az elsődleges cél az ásás: a még menthető életek és anyagi javak mentése. Ez arra utal, hogy a kormányzati reakció elég

gyors volt ahhoz, hogy legyen még remény emberek megmenetésére. A következő lépés az újjáépítés megkezdése. Malalas szerint a császár a közfürdőket, a vízvezetékeket és az Orontés folyó hídjait említi, tehát a higiéniai és az infrastrukturális szempontból fontos épületek élveznek elsőbbséget, vagyis tartottak a járványveszélytől. A szövegből nem derül ki, hogy követte-e járvány a katasztrófát, azonban a fosztogatókat sújtó isteni büntetések mikéntje arra utal, hogy talán igen.

A másik szöveg szintén antiochiai, és szintén személyes élmények alapján íródott. Euagrios *Egyháztörténete* 593 körül készült. Bár a szerző laikus volt, életpályája, hivatali tevékenysége a patriarkátushoz kötötte. A szövegrészletben leírt események az 588. évben játszódnak.²³ A nagy földrengés óta eltelt időben Antiochia nem csupán újjáépült, hanem átélte a perzsák fosztogatását és több kisebb rengést. Az újjáépített város új nevet kapott: Theupolis, Isten városa lett – talán abban a reményben, hogy a név elháríthatja a következő katasztrófákat.

Euagrios: *Historia Ecclesiastica* VI. 8

Hogyan szenvedett Theupolis újabb földrengéseket

[Gregórios püspök] érkezése után négy hónappal, Theupolis városának 637. évében,²⁴ 61 esztendővel a korábbi földrengés után, Hyperberetaios hónap utolsó napján, amikor egy ifjú szűzzel lakodalmamat ültem, és a város ünnepelt, s a nászmenethez kapcsolódóan nyilvános ünnepséget tartottak,²⁵ az éjjel harmadik órájában rázkódás és morajlás támadt, mely megrázta az egész várost; az épületek többsége leomlott, miután alapjaik kifordultak helyükből. Ennek következtében minden, ami a legszentebb templom körül volt, alapjaiig ledőlt, egyedül a kupola maradt meg, amit Ephraemius készítettet Daphnéből hozott fából a Iustinus alatti földrengés után.²⁶ Ez a későbbi rengések során északi irányba megdőlt, úgyhogy deszkákkal kellett aládúcolni, ezek az erős földrengések során kimozdultak, és a kupola megsüllyedt, s úgy állt vissza eredeti helyzetébe, mintha vonalzóval állították volna be. Sok más mellett ledőlt az ún. Ostrakiné és Pséphion negyed, melyről már korábban beszélttem, a teljes Brisia, és a legszentebb Istenszüő templomának környéke, egyedül az oszlopcsarnok középső része maradt meg csodálatos módon. A Pedion valamennyi bástyája károsodott. A többi építmény sértetlen maradt, kivéve a védőbástyákat (epalxis). Ezeknek néhány köve átfordult a másik irányba, anélkül hogy leestek volna. Más templomokban is kár esett, és a közfürdők közül az egyikben, amelyik az évszakok szerint volt szétválasztva.²⁷ Meghatározhatatlan számú sokaság veszett oda, néhányan a kenyérfogyasztás alapján ítélve úgy becsülték, hogy körülbelül hatvanezer embert pusztított el ez a katasztrófa. A püspök ugyanakkor minden reményen felül megmenekült, bár lakhelye teljesen elpusztult. Ott tartózkodott ő maga is, és senki nem menekült meg azokat kivéve, akik körülötte álltak. Ezek fölemelték és kötéllel leengedték őt, amikor egy újabb rengés utat nyitott kifelé, és így juttatták biztonságba a veszély elől. A város

számára nem ez volt az egyetlen menekülés: az emberszerető Isten kímélettel mérsékelte a fenyegetést, és a bűnt a számalom és a könyörület olajjával fegyelmelte. Ugyanis nem tört ki tűzvész, bár megannyi láng övezte a várost: tűzhelyeken, magán- és köztéri lámpásokban, konyhákban, sütőhangokban (pnigeus), aztán a fürdőkben és még számtalan más helyen. Az említésre méltó emberek közül is sokakat elért a vész, többek között Asterios is a rengések áldozata lett. A császár pénzzel enyhítette a város szenvedését.

Euagrios leírása nagyságrendileg az előzőhöz hasonlítható méretű kataklizmát mutat be. Az áldozatok száma jóval kisebb, de figyelembe kell vennünk, hogy mindez egy már jóval kisebb lakosságú várost sújtott. Ugyanakkor ez a szöveg nélkülözi az előzőnek már-már apokaliptikus borzalmait. A különbségeket nem vezethetjük vissza egyedül a két szerző habitusának különbségeire (bár természetesen nem tudjuk, hogy a két szerző családját, közvetlen környezetét mennyire tizedelte meg a csapás), vagy az élmény és annak megörökítése között eltelt idő hatásának.²⁸ Az alapvető különbség a tűzvész kitörése, illetve annak elmaradása, melyet maga Euagrios is isteni csodának tart. Az esküvő miatti ünneplés és a rákövetkező tragédia erős kontrasztot alkot – elégséges életrajzi és kultúrtörténeti adatok híján nehéz megítélni, hogy Euagrios esküvője mennyiben válhatott népi ünneppé, ugyanakkor a szerző számára nyilván életre szóló élmény volt, hogy a nászéjszakáján összeomlott az egész városa. A kárlistát mégis egy szinte anekdotikus részlettel kezdi: a kupolát eredeti helyzetébe állította vissza a földmozgás. Ezután azonban teljes elpusztult kerületek leírása következik. A falakat ért károk különösen nagy hangsúlyt kapnak, és itt is megjelennek az „ijesztő csodák”: a helyükön felforduló kövek, vagy egyes épületek, épületrészek váratlan megmenekülése. A következő tétel, mint Malalásnál is, az emberveszteség: hatvanezer halott. Ezen a ponton egy olyan állítás is elhangzik, melynek nem ismerem párhuzamát az ókorból és Bizáncból. Euagrios elárulja, hogyan becsülték meg a veszteséget: a kenyérfogyasztás csökkenéséből. Mivel a gabonaelosztás a Római Birodalom szinte egész történetében rendkívül szervezett módon történt, így feltehetjük, hogy ez a számolási mód reális képet adhatott – a hirosimai atomtámadás áldozatainak számát is a be nem váltott élelmiszerjegyek alapján becsülték meg. A csodás megmenekülés esetét itt a pátriárka képviseli, aki túlélte lakhelyének összeomlását. Euagrios csak röviden említi a császár anyagi segítségét, illetve hiányoznak a fosztogatásokra való utalások. Ezek, illetve a szöveg meglepően higgadt hangneme arra utalnak, hogy a kataklizma nem járt együtt a helyi önkormányzat, az államhatalom megroppanásával, tehát egy ekkora, még egy mai nagyváros esetében is elképesztő súlyú katasztrófát egy antik város intézményrendszere még képes volt valamiképpen kezelni.

Voltaképp ugyanerre a mentalitásra utal a Malalas-krónika már említett, furcsa sajátja, hogy beszámolja az egyes városok földrengéseit: a Mediterráneum keleti medencéjének tektonikai viszonyai között a városi élet ritmusának elkerülhetetlen velejárója volt, hogy Isten haragja és a város épületei kiszámíthatatlan időközönként maguk alá temetik a lakosokat.

Jegyzetek

- 1 A történetírás irodalmi karaktere és hagyományai is befolyásolták a feldolgozandó témákat. Thukydidész *A peloponnésosi háborúban* részletesen bemutatta az athéni pestist, mely a várost a lehető legszerencsétlenebb történeti helyzetben érte – ezzel egyszersmind utánzásra és versengésre buzdító példát is adott utókorának. A földrengések bemutatására nem született megfelelő irodalmi példa.
- 2 Például Seneca *Naturales Quaestiones*a vagy Strabón *Geographikája*. A földrengésekre adott korai császárkori reakciókat bemutatja Meier 2012, 15–30.
- 3 Kallatisi Démétrios listába szedte az összes általa ismert görög földrengést. Vö. French 1994, 110.
- 4 Rosenberg (2007, 294) szerint, mint általában a *prodigium*ok esetében, a római hatóság a földrengések *prodigium*ként kezelésében is bizonyos flexibilitást tanúsított. Végso soron földrengés-*prodigium*nak és e *prodigium* engesztelésének tekinthetjük a Lacus Curtius legendáját is (William Rasmussen 2003, 38–41).
- 5 Ennek a buzgóságnak köszönhetjük, hogy legalább egy komolyabb pannoniai földrengésről tudomásunk van az ókorból. Erről és a *fastik* földrengés-bejegyzéseiről lásd Tóth 2014, 321–327.
- 6 Hunger 1978, 319–326; Moravcsik 1958², 329–334; Krumbacher 1897², 330; Jeffreys 1990.
- 7 Croke 1981, 122–147: a *theoménia* szó először Sózomenosnál fordul elő (*Hist. Eccl.* III. 4. 4).
- 8 Az utolsó, 18. könyv földrengéslistáin előfordul a *seismos* főnév is, de lehetséges, hogy ezt a részt már másik szerző írta.
- 9 Ezt használja a következőknél: VII. 18 p. 190, X. 3 p. 229, X. 18 p. 243, X. 23 p. 246, X. 28 p. 250, X. 43, X. 46, X. 53 p. 267, XI. 9 p. 275, XI. 16 p. 279, XII. 11 p. 289, XII. 28 p. 298, XII. 48 p. 313, XIII. 12 p. 323, XIII. 35 p. 342, XIV. 12 p. 359, XIV. 20 p. 363, XIV. 22 p. 363.20, XIV. 29 p. 367, XIV. 36 p. 369, XV. 4 p. 378, XV. 11 p. 385, XV. 11 p. 385, XVI. 18 p. 406, XVII. 15 p. 417, XVII. 16 p. 419, XVII. 22, XVIII. 19 p. 436, XVIII. 18.27 p. 442, XVIII. 28 p. 443, XVIII. 37 p. 448, XVIII. 40 p. 448. Ez az utolsó hely, ahol ezt a formulát használja, a XVIII. 55-től ezt az *ἐγέμετο* (φοβερός) σεισμός formula váltja fel.
- 10 Vö. Ambraseys 2009, 184–189. – A fordítás Thurn (2000) szövegkiadása alapján készült.
- 11 Croke 1990, 27–37; Scott 1990, 38–54.
- 12 Franklin 1990, 276–287.
- 13 Malalas nyelvéhez: James–Jeffreys 1990, 216–244; Weierholt 1963.
- 14 A Silpion hegyre gondol.
- 15 A *sémantront* fikereten elhelyezett fémlemezek alkotják, melyeket erre a célra készült ütőkkel szólaltattak meg. A keleti kereszténység kolostoraiban ez az eszköz máig használatban van, a bizánci korban hosszú ideig ez helyettesítette a keleten még ismeretlen harangozást.
- 16 A krónika egyetlen görög nyelvű kódexében „parasztok” szerepelnek, ezt Thurn a szláv fordítás alapján „katonák”-ra javította.
- 17 A tényleges dátum problematikus voltához lásd Ambraseys 2009, 185.
- 18 Prokopios: *Bella* II. 15. 6.
- 19 Ambraseys 2009, 184.
- 20 Aristotelész: *Meteorologia* III. 2, 372a14; Aratos: *Phainomena* 880–891.
- 21 Jones–Martindale–Morris 1980, 881.
- 22 Lydos: *De mensibus* III. 72–76.
- 23 Ambraseys 2009, 215–216.
- 24 Az antiochiai éra kezdőévtől számítva.
- 25 Az Egyháztörténet ezen passzusa jelzi leginkább, hogy a szerző milyen magas társadalmi presztízsnak örvendett városában.
- 26 Elképzelhető, hogy a földrengésben megsérült kupolát fával ducolták alá, de az is lehetséges, hogy valóban fából építettek kupolát, melyeket később alá kellett támasztani
- 27 Ti. külön volt téli és nyári fürdő.
- 28 A Malalas-krónika megírásának ideje nem tisztázható, azonban Euagrios saját *Egyháztörténetét* 593 körül készítette, néhány évvel az események után.

Bibliográfia

- Ambraseys, N. 2009. *Earthquakes in the Eastern Mediterranean and the Middle East. A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*. Cambridge–Athens.
- Croke, B. 1981. „Two Early Byzantine Earthquakes and their Liturgical Commemoration”: *Byzantion* 51, 122–147.
- Croke, B. 1990. „Byzantine Chronicle Writing I. The Early Development of Byzantine Chronicles”: Jeffreys–Croke–Scott 1990, 27–37.
- Franklin, S. 1990. „Malalas in Slavonic”: Jeffreys–Croke–Scott, 276–287.
- French, R. 1994. *Ancient Natural History: Histories of Nature*. London – New York.
- Hunger, H. 1978. *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*. I–II. München.
- James, A. – Jeffreys, M. 1990. „Language of Malalas”: Jeffreys–Croke–Scott, 216–244.
- Jeffreys, E. – Croke, B. – Scott, R. (szerk.) 1990. *Studies in John Malalas*. Sydney.
- Jones, A. H. M. – Martindale, J. R. – Morris, J. 1980. *The Prosopography of the Later Roman Empire 395–527*. Cambridge.
- Krumbacher, K. 1897. *Geschichte der byzantinischen Literatur (Von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527–1453))*. München.
- Moravcsik Gy. 1958. *Byzantinoturcica*. Berlin.
- Meier, M. 2012. „Roman Emperors and ‘Natural Disasters’ in the First Century A.D.”: A. Janku – G. J. Schenk – F. Mauelshagen (szerk.): *Historical Disasters in Context*. New York – London, 15–30.
- Rosenberg, V. 2007. „Republican Nobles: Controlling the *Res Publica*.”: J. Rüpke (szerk.): *A Companion to Roman Religion*. Malden–Oxford, 292–303.
- Scott, R. 1990. „The Byzantine Chronicle after Malalas”: Jeffreys–Croke–Scott, 38–54.
- Thurn, I. 2000. *Ioannis Malalae Chronographia*. Corpus Fontium Historiae Byzantinae – Series Berolinensis 35. Berlin – New York.
- Tóth A. J. 2014. „A savariai földrengés”: Balázs P. (szerk.): *Firkák III. Fiktál Római Koros Kutatók III. konferenciakötete*. Szombathely, 321–327.
- William Rasmussen, S. 2003. *Public Portents in Republican Rome*. Roma.
- Weierholt, K. 1963. *Studien in Sprachgebrauch des Malalas*. Symbolae Osloenses, Supplement 18. Oslo.